

ŠOLSKI PRIJATEL.

Izhaja vsak torek na pol poli in velja na leto 2 fl. 12 kr. po pošti, 1 fl. 36 kr. brez pošte.

Číslo 14.

V torek 4. aprila 1854.

III. tečaj.

O sadjoreji.

(Dalje.)

II. Odkod dobimo sadonosnice, da si jih nasadimo?

U kupčii gre naj boljše, če se hitro in pogosto denar pri nji preverže in preberne; delavec in rokodelec nam rad postreže, če se gotove plače nadja. Tudi pri sadjoreji bi dobro bilo, ko bi nam prej ko slej dobička prinesla.

Da se nam sadjoreja pospeši, je dobro že take drevesca saditi, kakoršine navadno iz sadišnice u sadonosnik — na sado-nošni vertič — presajamo. Premožen kmetovavec si lahko ceplenc kupi od kakega vertnarja ali sadjorejca; drugi si mora divjakov po goši poiskati in pocepiti ali požlahtniti jih, ali pa iz pešek in košic drevca izrediti.

Ceplenke iz ojstrejšega podnebja si moraš kupiti, pa iz mehkejšega in dokaj toplejega ti ne svetovam; posledni ne bodo dobro storili u merzleji zemlji.

Divjak iz domačih goš je za rabo, če ga najdeš na zračnem prostoru, da je lep, raven in gladek, on je iz peške ali košice zrastel, ali iz drobne korenine starega drevesa pognal. Iz med pečovja, gostega germovja divjakov kopati, ali od starih štorov in debelih korenin ga krojiti, bo javelne kej dalo; boljši je, pustiti ga, kot vdert krevel presajati. Vendar je pri sadikah bolj na zdrave, goste korenine gledati, kot na lepo deblo, sosebno pri divjaki, koji se pozneje požlatnijo. Divjak iz goše se na 4 do 5 čevljev prikrajša, in le ktere dve vejci mu pusté. Prej ko se pocepijo, jih pustimo naj menj edno leto, da se prostega podnebja in kraja privadijo; poprej v goščavi so imeli veliko znancov

in prijatelov. Naj gorše sadne drevesa se bomo učili iz pešek in košic zrediti.

Jurček je nekej slišal od sadjoreje govoriti, pa tudi vidil očeta verbne veje zatikvati na bregu za vodoj. Misli si Jurček: kakor oče mlade verbe sadijo, tako bom tudi jaz sadonosnice. Prinese taj breme nasekanih divjakov iz goše, jih ošili in po sadniku posaja. Oče nja delo vidši, ni vedel ali bi se smejal ali Jurčeka kregal. Jurček se pa prav modro odreže: Saj sem vidil, da tudi vi tako delate. Oče ga toraj poduči. Ta napaka se je iz nevednosti pripetila, in je bila bez velike škode. Sto in sto napak pa se u naravnih zadevah prigodi po tem, da stariši in družina nepremišljeno in neumno govoré in delajo in tako sami svoje otroke motijo in zapeljujejo, to se težko težko poravna. O, da bi se na to bolj pazilo! —

Da bomo od posameznih delov drevesa govoriti mogli, jih moramo poznati. Zunajni deli so: *korenine, deblo, veje, berst, perje, cvet, sad in seme*. (Otrokom naj se to razkaže.) Sredna korenina, ki na ravnost u zemljo ríje, se imenuje *serčna korenina*; okoli nje so *stranice*, po kojih se drevo u zemljo vterdi in ravno obderži, in iz stranic prirasejo drobne, naj potrebnejše koreninice; velimo jim *sesarke*.

Notrajni deli so: *steržen, les in lubad*, to je, *koža in skorja*. U vsih teh delih se najdejo *cerke*, po kterih mozeg ali sok gre. *Lika* je tisti del, ki svojo podobo mnogoverstno spreminja, in se rasteguje, ki popke nareja, deblo narazen in kviško poganja. Iz like raste belak, berstije, veje in perje. Lika je tisti balzam ali mazilo, kteri rano rastljine zalije in zaceli.

(Dalje sledi.)

Kdor napred ne gre, gre nazaj!

Ta resnica posebno od učiteljskega stanu velja; — vonder je učiteljev še dosti, ki mislijo, da so s zvedočbo, ki so jo po končanem pripravnem uku dobili, tudi vso učenost že odnesli in vso modrost s žlico pojedli. Pripravni uk, naj je še tako izverstno doveršen, je še le temelj učiteljstva. Učitelj, kteri se den na den marljivo ne uči, učiteljskih knjig pogosto ne čita, gre rakovo

pot! — Da se učitelji pa omikajo in v omiki napredujejo, ni boljšega, kakor so vonder le učiteljski sbori, od katirih se pa žalibog, akoravno so od visokega ministerstva zapovedani, le malo malo sliši. — Raven učiteljskih shodov bi pa učitele še izurilo in za učiteljstvo sposobneje storilo, ko bi se postavim vsi učitelji kakega šolskega okraja pri vsakej šolskej skušbi sošli, da bi tako priložnost imeli, slišati kako te alj uni uči in viditi kako se ti alj uni pri uči obnaša. To bi bilo po mojem mnenju prav koristno, in gotovo ne brez vsega vspeha; posebno pa, kader bi se pokončanej skušbi, potem ko so učenci iz šole že odšli, šolski ogleda s učitelji od učenega načina pri skušbi učijočega učitelja pogovarjal; in scer tako, da bi moral vsak učitelj, kar je pri učenem načinu napčnega alj pomanklivega zapazil, grajati; pa tudi svojo hvalo izreči črez to, kar je izverstnega in hvalevrednega slišal alj vidil. Zakaj ni učitelja, naj je že bolj alj manj izurjen, od katerega bi se drugi kaj dobrega naučiti ne mogli! Da bi se pa ta koristna reč ložeje vpeljala, bi jo morli tudi šolski prijatelji podpirati, in scer duhovni bi se morli v tem zastopiti, da bi učiteljem, ki so večidelj pičli pri duarju, po dokončanem delu, kako južino napravili in plačali.

Iz Dvora 22. marca 1854.

Lesjak.

Rožice.

Glej, snežec odlezel
Na hribicu je,
In trata zelena
Pod njim se odpré.
Iz travce pa rožce
Glavice molé,
Obračajo milo
Prot soncu sercé.

In bolj ko jim sije
Še sonce gorkó,
Še lepše prihaja
Njih krilce zlato.
Tak tudi otroci
Cveteli naj bi,
Naj v čednosti sveti
Bi rastle novi. —

A. Praprotnik

Velika noč v Idrii.

Tega zlatega časa se veseli vse — mladi in in stari, bogati in revni.

Že *veliki četrtek* je v Jdrii cel den somenj; posebno žene prav pridno kupujejo: cvebov, orehov, meda, jaje in drugih reči nakupijo, da je kej. Otroci doma pomagajo, te sladkarije prebirati. To je veselo za otroke, ker se marsiktera sladka reč jim pod nos zmuzne.

Veliki petek fantiči že zjutraj pred cesarsko gostivnico stojé in vojšake že komaj pričakujejo. Rudarji namreč, kateri so vojaški stan dostali, se po vojaško oblečejo in se puškami in sablami oborožajo. Ko pride pravi čas, se podajo vsi ukup v cerkev, in tam čast. g. dehanta spremijo, ko presveto rešnje telo v božji grob položijo. Po štiri tih vojakov deržijo stražo pri božjem grobu: očesa ne preganejo, stojijo kot leseni alj železni. Veliki petek popoldne je nemška pridiga, h kateri se vsi uradniki in tisti podajo, ki nemško zastopijo.

Veliko saboto je zgodaj vse po koncu. Gospodinje komaj zaslišijo peteline peti, koj zakličejo svoje hčere: Alo! vstanite, petelini že kikerikikajo; alo! le urno na noge! Čmu pa že neki sedaj vstati?

Ja čemu! testo je že na mizi, cvebi in druge reči zbrane, in valarji in pertje že pripravljeni. Zdaj rečejo mati: Ančika izvalaj to testo, potem ga bove s cvebi natresle! Ančika stori, kar ji ukažejo, in tako potico naredi, ktero „*cvebovko*“ imenujejo. No Minka, pojdi v kuhinjo, in prinesi orehe (jedenca), ki so že stolčeni in na oknu leže, in natresi jih na testo. Taka potica se zove „*orehovka*“, i. t. d. Fantiči pa ti čas zaspani in kermeljni gledajo, kako mati in sestre delajo. Oče jih u izbo stopivši pregovarjajo: Janezek, Tonček pojdiva še spat, da bota jutre mogla pri času vstati. Ali sinčka prosita očeta: Oj oče! pustite naju gledati, ker je tako fletno! — Alj smeva ostati, in materi skledo deržati, da bo hitrej spod rok šlo?! Kateri oče bi tega ne dovolil? ali to se ve, da sinčka tudi včasih, kder mati kam drugam pogledajo, v skledo po cvebih pevcneta. — Med tem, ko se potice narejajo in vzdigujejo, se v kotlu „*žegen*“ kuha. Ko je kuhan, se peč pomete, in žegen se v *mlinec*, to je tako tanjko testo, zavije, in potem ga denejo s poticami vred v peč, da se speče. Tako imajo matere do belega dne opraviti.

o! v Jeme svitati, in oče fante popokličejo, da naj odmolijo in se v cerkev napravijo. Fantje vzemejo gobe s seboj, da potem blagoslovljeni ogenj domu in na druge kraje prinesó, kjer jih pa za to že *pirhi* čakajo. Dopoldne se nosi iz cerkve tudi blagoslovljena voda. Ob desetih, ko gosp. dehant „*glorijo*“ zapojó, se zvonovi odvežejo, in straža pride s lepimi pušlci na kapah v cerkev. Ko zvonovi prvič zapojejo, imajo ženske navado, se pri studencih in potokih umivati, ker pravijo, da potem krast i. d. n. ne dobe, nektera še tudi misli na ženina. Fantje s *pirhi* turčajo, jih dajajo sekati. Nekteri *pirhe* s smolo naliijejo, in tako lepo in umno pobarvajo, da jih komaj poznaš. Se ve, da taki „*smolnjaki*“ vse pobijejo. Pa gorje mu, če kdo njegovo golufijo zasledi. Herbet mu prav dobro nabunkajo. — Doma se pa žegen, potice, *pirhi* i. t. d. v jerbas nabašejo, s belo ruto pokrijejo, in potem v farovž alj pa na druge kraje, kamur g. duhovnik blagoslovit pridejo, prinesó. Po blagoslovljenju pridejo ženske po žegen, in ga domu prinesó. Proti večeru je po mestu še bolj živo; lučice se pripravljajo, ker se bode mesto razsvetilo; — nekteri pripravljajo tudi izrezane podobe in pismenke za okna in nad vrata. Proti mraku se pričnejo v cerkvi molitve. Po dokončanih molitvah se začnejo na cesarski gostivnici, ktera je nar bližje cerkve, lučice prižigati, ravno tako tudi po drugih hišah. Zdaj pa že čakajo v turnu zvonikarji, kdaj da se bode zapelo: Kristus je od smrti vstal! —

In glej! pri „*znamcu*“ nad mestom jeme grometi, topovi in možnarji pokajo, zvonovi zvonijo, godbe in pesmi se razlegajo, lučice po celem mestu migljajo in zlate podobe in nadpiši se nad marsikterim oknom prelajajo, na „*smukovem*“ se clo raketi mečlejo.

Tako se pomika procesija počasno in slovesno dalje in dalje, da pride čez „*krajncev*“ most pred „*šelštev*“, to je na mesto, kjer pot v jamo pelje.

V to globoko jamo vidijo ženske svoje može, otroci svoje očete vsak dan iti, — in marsikteri se iz te jame ni več vernul domu, v jami ga je zasulo. Za to se tukej vse na kolena verže in med tim, ko se žegen daje čez to nevarno mesto, pobožno moli

in zdihne, da naj bi rudarji vsi srečni, zdravi in veseli hodili v to jamo, in se spet tako na dom vernili.

Ko je v cerkvi vse dokončano, grejo ljudje domu in ne jedó družega kot štrukelcov, to so ostanki in odrezki potic.

Nedelo se pa žegen na vse jutro že na mizo postavi; samo veliko se ga pa ne sme jesti, ker preveč žeja. Ženske gredó k pervej sv. maši, da morajo potem doma kuhati, vode in vina nanositi in vse pripraviti. Moški tudi komaj čakajo, da bi bila druga sv. služba tudi skoraj pri kraju; doma na mizi se že kadi.

Ponedelek proti večeru gre veliko ljudi na plesišče k „Zagodu“, pa želeti bi blo, da bi tudi pravi čas domu najdlí!

Tako se velikonočni prazniki v rudarskem mestu Idrii obhajajo. Veliko sem že pozabil, pa povem, kar vem. Veliko še mikavnega in lepega ima moje rojstno mesto. Da bi se najdló kako domorodno pero, ki bi vse popisalo in našim vnukom ohranilo!

Jožef Eržen.

Zadovoljnost.

Ako mi menimo, da imamo uzrok nezadovoljni biti, moramo le na druge misliti, katerim se še huje godi, al kateri še več nadlog in zopernost prestatí imajo; potem bodedo zopet veseli in z svojo osodo (stanom) zadovoljni.

Tacega pripomočka se je poslužil nek perzjanski učen mož, po imenu *Lokman*, kakor to sam v svojih spisih pripoveduje, ki pravi: Nobena zopernost me ni preveč razžalostila, če se mi je še tako hudo godilo, kakor le enkrat, ko sim bosonog hodil in nisim toľko denarja imel, da bi si par čevljev kupil. Grem toraj prav žalosten v Kufi v tempel. Ko sim tam človeka vgledal, ki ni nog imel, sim bil jaz z mojimi bosimi nogami kaj zadovoljen, in sim se serčno Bogu zahvalil, da sim še brez čevljev hoditi mogel. Saj je bilo bolje brez čevljev, ko brez nog biti. Rad bi bil ta človek brez čevljev hodil, ko bi bil le noge imel.

Kar ti Bog ni dal, po tem ne budi želje,

Kar ti Bog pa da, to vživaj prav;

Saj ima vsak stan svoje sladko veselje,

Vsak ima pa tud grenkih težav.

C.

Listonoša.

Iz Škofjeloke. Med nar večje veselice, ktere je naše mesto odkdaj imelo, je prišteti tudi veselica 18. in 19. marca 1854. Prečastiti škof in misionar g. *Frid. Baraga* so nas Ločane obiskali.

V saboto, to je bilo 18., sem popoldne v šolo pridši slišal moje učence se pogovarjati, da škof pridejo. Vse je bilo veselo, ulice so se kolikor mogoče posnažile, in proti večeru se zasliši strel, to je bilo znamenje, da škof niso daleč od mesta. Zdaj je počelo pri vseh cerkvah zvoniti, in ne dolgo od tega se kočija pred Ursulinarskim samostanom vstavi. V nji so bili preč. gosp. *Baraga* in gg. *Novak* in *Poklukar*, Lubljanska korarja. Pred cerkvijo jih je že Loško duhstvo pričakovalo; sbralo se je tudi sila veliko ljudi.

Drugi dan (19.) je ob desetih dopoldne pri sv. Jakobu bila cerkev tako napolnjena, da se človek ni mogel ganiti. Vse je preč. g. škofa čakalo. In glej! naenkrat jih perpelejo v cerkev. Narpred so pridgovali nam prav mično od sv. Jožefa, in nam pokazali, kakšni da moramo tudi mi biti.

Med drugimi lepimi nauki ne bom pozabil tega lepega: „da ne smemo od svojega bližnjega prenašlo soditi, in če tudi kaj nespodobnega od njega vemo, ne precej blebetati, kar je pa donašnega dne skoraj povsod gerda navada!“

Po pridigi so brali sv. mašo, po kterej so se sopen v samostan vernuli, kjer so popoldne še litanije molili. Na večer je začelo pri vseh cerkvah zvoniti, in nam Ločanom nepozabljivi škof so naše mesto zapustili.

Slovenci! hvalimo Boga, takega moža za brata imeti, ki so vse svoje premoženje v dar podelili, in po daljnem svetu zgubljene ovčice iščejo, in jim k večnemu izveličanju pravo pot kažejo! —

Naj nam bodejo ta gospod v lep izgled, ljubi moji sobrati in součitelji! Iz ljubezni do Boga in ljubih Kristusovih ovčic so g. *Baraga* zapustili vse. Bodimo zvesti misionarji pri ljubej mladini tudi mi: naše plačilo tudi ni na tem, temuč na unem svetu!

Jožef Eržen.

Drobtinčica.

* Prav radi prekličemo, kar smo v 8. čislu iz *Teržaške okolice* tiskati dali. Razun nekterih malenkosti so vse šole *Teržaške okolice* dobre in hvale vredne. Toraj tudi gospode, ki imajo prišli v K....ri kej opraviti, ni treba sram biti, ni treba se bati, akoravno jim kdo gorje proti. To smo zvedili za gotovo in veseli razglasimo.

Društvo sv. Mohora.

Seja družtv. odbora v Celovcu 26. marca 1854.

1. Družtveni račun za l. 1853 se je pretresel in poterdil. Račun se bode tiskal in vsim gg. družtvenikom s prihodnjo družtv. knjigo vred poslal.

2. Na priporočenje Ljublanskih gg. družtv. odbornikov se prevzeme g. Rogačev rokopis: „Romarsko potovanje v Jeruzalem in na Sinajsko goro čast. očeta Mar. Jožeta Geramb-a, redovnika Trapčanskega. G. spisatelju se pošle 80 fl.

3. Čast. gosp. *Godina*, kameralni komisar, družtvu naznani, da ima nekaj spisov že napravljenih in da misli, u spisovanji napredovati, če bi jih hotlo naše družtvo prevzeti in na svitlo dati. — Kar smo iz „zapopadka prvega dela“ vidili, zde se nam vse za naše ljudstvo koristno, podučljivo in mikavno. Slavni gospod! lepo Vas prosimo, cel rokopis nam skoraj poslati in zraven pristaviti, kako nam hočete delo prepustiti.

4. G. *Matia Valjavec* pošle rokopis: „Iskrice“, venec lepih pesem. Ime Valjavec slovi in pesmi so res vse hvale vredne. Jih bomo toraj za 30 gld. prejeli, ako jih prečastl. škofijstvo v št. Andrašu poterdi.

5. Za „družtveni koledar“ so nam samo še le g. Robida nek sostavek izročili. Mislimo, da bode „koledar“ našemu ljudstvu močno vstregel. Zato ljubi slovenski pisatelji in domorodci! prevdarite, kaj bi bilo za našega prostega kmeta dobro in koristno. Saj poznate tiste „Wirthschafts- und Volkskalender“, ki jih imajo Nemci na cente. Potem pa pero v roke in napišite, kar vam navda dobra volja in žlahtno serce. Ako bo kdo hotel, bomo pripravne sostavke tudi plačali. Toraj na noge, da nas čas ne prehitil!